

IDENTITATE, ACULTURALITATE ȘI COMUNICARE ÎN SPAȚIUL EUROPEAN

IDENTITY, ACULTURALITY AND COMMUNICATION IN THE EUROPEAN AREA

DOI: [https://doi.org/10.52327/1813-8489.2022.2\(114\).02](https://doi.org/10.52327/1813-8489.2022.2(114).02)

CZU: 008+316.77(4)

Stela SPÎNU,
doctor, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică/
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „N. Testemițanu”

SUMMARY

This research focuses on the relationship between the concepts of identity, aculturality and intercultural communication. Identity, a complex process, which includes language, religion, culture, etc., must be interpreted from individual and collective perspective. Part of the concept of identity is the cultural component, which gives value to the human being. From this perspective, the need for cultural identity is a condition of human mental balance; the need for alterity ensures a possibility of intercultural dialogue.

Keywords: globalization, identity, aculturality, intercultural communication, acculturation stress.

REZUMAT

Identitatea reprezintă un proces complex, care include limba, religia, cultura etc. și urmează a fi interpretată din perspectivă individuală sau colectivă. Identitatea culturală este doar o componentă a conceptului de identitate, care dă valoare ființei umane. Din această perspectivă, nevoia de identitate culturală este o condiție a echilibrului psihic uman; nevoia de alteritate asigurând o posibilitate a dialogului.

Cuvinte-cheie: globalizare, identitate, aculturalitate, comunicare interculturală, stresul de aculturație.

Procesul de globalizare, care inițial a dominat doar sfera economică, ulterior a determinat profunde transformări sociale, politice și culturale, având un impact semnificativ asupra culturilor naționale prin uniformizarea acestora și conturarea unei culturi globale. În acest context, comunicarea interculturală a devenit un fapt inevitabil și oportun, înlesnind contactul dintre persoane și grupuri ce aparțin diferitor culturi,

contribuind la înțelegerea variabilității culturale, conștientizarea diferențelor și similitudinilor existente, facilitând acceptarea și preluarea unor elemente noi de cultură materială și spirituală.

Contactele culturale directe și constante, dar și promovarea comunicării interculturale au contribuit la remodelarea identității, dar nu au indus mereu evoluții identitare pozitive. Unul dintre cele mai frecvente re-

zultate a devenit aculturația care, în cadrul unei societăți multiculturale, determină reducerea diferențelor în defavoarea grupurilor minoritare [12, 2006, p. 26].

Pe această linie de idei, în prezentul studiu, vom defini conceptele de identitate, enculturalitate și aculturalitate, vom analiza probleme legate de modelarea identității culturale în procesul de aculturație, vom urmări procesul de aculturație în contextul șocului cultural.

1. Conceptul de identitate. Conceptul de identitate are o vechime mare în limbă, fiind moștenit din latinescul *identitas* „a fi același”. Datorită caracterului său polisemantic, a cunoscut multiple și controversate interpretări:

- În opinia antropologului Harald Haarmann, identitatea presupune recunoașterea personală de a fi unul și același zi de zi, trecând prin toate perioadele vieții, ceea ce înseamnă că omul are o idee despre el, însuși, și despre relațiile sale cu semenii lui, cu privire la trecut și viitor.

- Pentru filosofi, problema identității este una metafizică:

- potrivit lui J. Locke, identitatea de sine a omului nu este altceva decât viața continuă a trupului său, în care componentele sale materiale se schimbă neîncetat;

- G. W. F. Hegel vorbește despre identitatea omului cu sine, însuși, în altă existență;

- pentru Friedrich Wilhelm Nietzsche întrebarea fundamentală este cum devine omul ceea ce este;

- în modernitate, întrebarea fundamentală este identitatea eului [6, p. 22].

- În termeni juridici, construcția identității se întemeiază pe teoria generală a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, din care decurge dreptul fiecăruia la dezvoltarea sa fizică și intelectuală, la formarea personalității sale, cu respectarea opțiunilor sale culturale și religioase.

Pe parcursul evoluției sale, omul dintotdeauna a fost în căutarea propriei identități.

În opinia teoreticienilor, identitatea individuală definește persoana, îi oferă unicitate, deși este în continuă schimbare, reflectând experiențele de viață ale individului în mediul în care acesta se regăsește. Potrivit lui Iulian Boldea, identitatea individuală reprezintă modalitatea prin care un individ se definește pe sine, ea fiind compusă dintr-o sumă de valori, atent selectate, prin grila individuală, din setul de valori ale grupului din care subiectul face parte. Identitatea individuală se manifestă, mai ales, în interacțiunea cu alți indivizi din cadrul grupului socio-cultural sau din afara acestuia. Prin intermediul interacțiunii, al dialogului, subiectul cunoscător poate să conștientizeze indicii cu privire la similaritatea sau disimilaritatea valorilor și modelelor sale culturale cu cele ale altora, măsurând, fie și în mod empiric, raportul dintre identitate și alteritate [4, p. 22].

Totodată, omul este o ființă socială, ce nu poate rămâne de unul singur. El urmează să împărtășească și să respecte tradițiile și normele de conviețuire, stabilite de comunitate. În acest context vorbim despre constituirea unei identități colective, care definește grupul de persoane ce împărtășesc aceleași valori, simboluri, mituri, trăiesc aceleași emoții, au idealuri apropiate, tind să păstreze unicitatea grupului; fiecare, în parte, fiind unic în felul său.

Psihologul Erik Erikson, descriind procesul complex al identității și făcând trimitere la cele două componente ale acesteia - individuală și colectivă, semnaleză aportul semnificativ al dimensiunii culturale în evoluția acestora.

Definițiile propuse în continuare reflectă opinia cercetătorilor privind conceptul de identitate culturală:

- Potrivit lui Salánki Zoltán, identitatea culturală are la bază capitalul ideatic, adică capitalul uman a ști și capitalul simbolic a crede (esențial pentru identitatea culturală este capitalul simbolic, reprezentând valori,

atitudini, comportamente, credințe și simboluri, împărtășite de membrii colectivității [13, p. 115];

- Pentru Thomas Meyer, identitatea culturală reprezintă un „sentiment al apartenenței, rezultând din aderarea la un grup care împărtășește aceleași valori, tradiții, practici, orientări, simboluri și relatări”;

- După G. Mocan, identitatea culturală este „simțul sinelui” al unui individ, derivat din apartenența formală sau informală la grupuri care îi transmit și întipăresc cunoștințe, păreri, atitudini, valori, tradiții și moduri de viață [9, p. 11].

Așadar, identitatea reprezintă un proces complex, care include limba, religia, cultura etc., urmând a fi interpretată din perspectivă individuală și colectivă. Identitatea culturală este doar o componentă a conceptului de identitate, care dă valoare ființei umane. Potrivit lui Stelean-Ioan Boia, nevoia de identitate culturală este o condiție a echilibrului psihic uman; nevoia de alteritate, de raportare la altul, asigură însă o posibilitate a dialogului [3, p. 285]. Totuși, aculturația poate contribui nu doar la remodelarea identității culturale de origine, dar și la pierderea acesteia.

2. Aculturalitatea - modelator al identității culturale. Actualmente, în contextul proceselor globaliste și integraționiste, avem posibilitatea de a călători pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, ne putem stabili cu traiul temporar sau permanent într-o țară sau alta, urmând să dialogăm cu purtători de diverse credințe, valori și tradiții, tinzând să devenim parte a acestor noi culturi. Pentru a ne regăsi în noua realitate culturală urmează să depășim procesul de adaptabilitate, care presupune trecerea prin enculturalitate și aculturalitate.

Enculturalitatea este un prim pas făcut în contextul unei noi culturi, indivizii tinzând să conștientizeze și să accepte valori, norme, obiceiuri etc., pentru a fi posibilă integrarea lor în viața comunității.

Un al doilea pas este aculturalitatea, un proces de învățare sau adaptare la o nouă cultură. Problema definirii acestui concept și a delimitării realității căreia i se poate aplica a devenit obiect de studiu al cercetătorilor începând cu anii 1935-1936. Inițial, acest termen a fost utilizat de antropologii americani pentru a desemna „un set de schimbări, ce au loc în procesul întâlnirii unor societăți cu tradiții culturale diferite” [7].

Deși, inițial, aculturalitatea a fost conceptualizată ca un proces unidimensional, unidirecțional și ireversibil de deplasare către noua cultură mainstream și departe de cultura etnică originală, un șir de studii efectuate în ultimii ani, susțin că aculturalitatea este un proces complex bidimensional, bidirecțional, în care asimilarea în cultura mainstream nu este singurul mod de aculturare. Cu alte cuvinte, echivalarea aculturației cu asimilarea este pur și simplu inexactă [1, p. 7].

Actualmente, în literatura de specialitate notăm mai multe definiții date aculturației:

Potrivit Enciclopediei Britanice, aculturalitatea desemnează nu doar transferul de artefacte, valori, obiceiuri, credințe de la un grup cultural la altul, dar și rezultatele acestor difuzări.

Dina Birman și Dorothy Addae susțin că aculturalitatea se referă la schimbarea culturală, care are loc ca urmare a contactului cu noua cultură. În sociologie, de exemplu, se referă la procesul prin care grupurile de imigranți sunt încorporate în societatea mai largă de-a lungul generațiilor; în psihologie, accentul este pus pe înțelegerea modurilor în care indivizii se schimbă ca urmare a contactului cultural [2, p. 122].

Aculturalitatea, afirmă Oana Neșțian Sandu și Romina Matei, descrie procesul schimbului bidirecțional, care are loc atunci când două grupuri etnoculturale se află în contact de durată unul cu celălalt; prin urmare, atât grupurile culturale dominante, cât și cele minoritare sunt influențate de

contactul intercultural și, în consecință, își modifică anumite aspecte ale culturii lor ca mod de adaptare [10, p. 14].

Prin urmare, aculturația reprezintă un proces lent de învățare și adaptare pe termen lung la o nouă cultură, ce implică remodelarea conștiinței (care poate include în sine toate formele de identitate), fiind în strânsă corelație cu atitudinea indivizilor față de propria cultură și valoare. Aceasta poate contribui la îmbogățirea propriei identități (individuale sau de grup) sau poate deveni o amenințare la adresa acesteia.

Aculturalitatea este un concept de bază al antropologiei contactelor culturale. Pe durata acestora o persoană se confruntă cu două probleme: dorința de a păstra identitatea culturală și nevoia de a se integra în noi realii. Bourhis, Moïse, Perreault și Senecal au propus cinci orientări de aculturație pe care le poate avea comunitatea majoritară față de anumite grupuri minoritare:

- Modelul interactiv de aculturație presupune că orientările de aculturație ale membrilor comunității majoritare pot influența orientările adoptate de membrii comunității minoritare.

- Orientarea asimilaționistă corespunde conceptului tradițional de „absorbție”, în care membrii comunității majoritare se așteaptă ca minoritarii să renunțe la identitatea lor culturală pentru a adopta cultura societății majoritare.

- Orientarea excluzionistă poate fi adoptată de membrii comunității majoritare care, pe de o parte sunt intoleranți cu minoritarii care își păstrează cultura de origine, dar nici nu sunt de acord ca aceștia să adopte caracteristicile culturale majoritare.

- Orientarea individualistă oferă posibilitate oamenilor să se definească pe ei, înșiși, și pe ceilalți, ca indivizi și nu ca aparținători la un grup sau altul.

- Marginalizarea este o strategie în care o persoană pierde identitatea cu propria cul-

tură și, în același timp, nu manifestă interes în dobândirea unei noi identități culturale [10, p. 14].

- Actualmente, în contextul proceselor integraționiste, orientarea individualistă este cea mai frecventă, rezultatul final fiind o identitate multiculturală. Procesul de negociere a identităților culturale multiple este complex și cu mai multe fațete. O revizuire atentă a lucrărilor timpurii dezvăluie că indivizii multiculturali vorbesc adesea despre multiplele lor atașamente culturale în moduri complicate, incluzând atât termeni pozitivi, cât și negativi [1, p. 13].

- Analizând atitudinile individului față de grupurile etnice cu care intră în contact, cercetătorii Bruce Philip Dohrenwend și Robert J. Smith, în studiul „Către o teorie a aculturației”, au descris patru posibile rezultate ale aculturației:

- alienarea (pierderea propriei culturi și lipsa de voință);

- reorientarea (tranziția către o nouă cultură și acceptarea acesteia);

- nativismul (întoarcerea la cultura autohtonă și practicarea vechilor tradiții);

- reconstituirea (dobândirea de noi idealuri și crearea unei culturi noi, inexistente) [15, p. 23].

Cel mai important obiectiv al procesului de aculturație este adaptarea pe termen lung la viața într-o cultură străină. În același timp, se disting:

- adaptarea psihologică – un ansamblu de efecte psihologice interne pozitive, ce permit persoanei să se simtă confortabil în noul mediu cultural;

- adaptarea economică – pătrunderea în esența realităților economice dominante în noua comunitate;

- adaptarea socioculturală – capacitatea de a naviga liber într-o nouă cultură și societate, a rezolva problemele socioculturale de zi cu zi [14, p. 104].

În procesul de adaptare psihologică, economică și socioculturală în țara gazdă

important este să fie depășite diferențele; similitudinile fiind esențiale și determinante. Este necesar să fie conștientizat faptul dacă noile realii corespund așteptărilor și necesităților individuale, dacă este posibil de a începe o nouă viață în acest nou context.

3. Șocul cultural vs Stresul de aculturație. Atunci când suntem în mediul nostru cultural, alături de oamenii ce împărtășesc aceleași valori, tradiții, religii, ne simțim în siguranță, suntem liberi și încrezuți. Detașându-ne de cultura de origine, devenim panicați, dezorientați și nesiguri. Această stare, de regulă, provoacă șocul cultural, definit drept consecință a tensiunii și a anxietății, rezultate din contactul persoanei cu o nouă cultură și a sentimentelor de singurătate, confuzie și neputință, cauzate de pierderea indiciilor culturale obișnuite și a regulilor sociale [11, p. 56].

Șocul cultural nu are doar consecințe negative, susține Ikonnikova N. K. [8, p. 56]. Cercetătorii moderni consideră că acesta este un răspuns normal al omului la nevoia de adaptare la noile condiții. Totuși, procesul de adaptare poate fi unul dificil, greu de depășit. Acest fapt i-a îndemnat pe oamenii de știință de la începutul anilor '90 să utilizeze conceptul de stres de aculturație, o reacție patologică de „dor de acasă” (Homesickness), care reprezintă, în fapt, un eșec de adaptare, generat de incapacitatea de acordare la o altă cultură, și se datorează unei stări psihice interne, care interferează și blochează posibilitatea ajustării [5, p. 16].

Referindu-ne la Republica Moldova, semnalăm prezența stresului de aculturație la studenții străini, care își fac studiile în țara noastră. Aceștia au mai puține șanse de a a-și contacta prietenii și familia, nu cunosc limba, religia, nu conștientizează specificul cultural etc. Toate acestea îi fac să fie nostalgici, nesiguri și solitari. În acest context, pentru această categorie de cetățeni străini, care trece printr-o perioadă de tranziție și acomodare la o nouă cultură, sunt utile discuțiile formale și informale în vederea interacțiunii cu noua cultură și ajustarea la realitățile existente. Pentru a depăși stresul de aculturație trebuie redusă distanța interculturală dintre persoane de diferite culturi și stabilit un dialog intercultural.

Așadar, identitatea reprezintă un proces complex, care include limba, religia, cultura etc. și urmează a fi interpretată din perspectivă individuală sau colectivă. Identitatea culturală este doar o componentă a conceptului de identitate, care dă valoare ființei umane. Din această perspectivă, nevoia de identitate culturală este o condiție a echilibrului psihic uman; nevoia de alteritate asigurând o posibilitate a dialogului. Respectiv, aculturația poate contribui nu doar la remodelarea identității culturale de origine, dar și la pierderea acesteia. Stresul de aculturație, o reacție patologică de „dor de acasă”, reprezintă, în fapt, un eșec de adaptare, generat de incapacitatea de acordare la o altă cultură, și se datorează unei stări psihice interne, care interferează și blochează posibilitatea ajustării.

BIBLIOGRAFIE

1. Benet-Martínez, V., Multicultural Identity: What It Is and Why It Matters. https://www.researchgate.net/publication/232460772_Multicultural_Identity_What_It_Is_and_Why_It_Matters
2. Birman, Dina; Addae, Dorothy, Acculturation In book: Transitions: The development of children of immigration, Chapter 6, Publisher: New York University Press Editors: C. Suarez-Orozco, Amy Marks, Mona Abo-Zena. https://www.researchgate.net/publication/281451003_Acculturation

3. Boia, S., Identitate și alteritate etnică și confesională în spațiul arădean interbelic. *Analele Banatului*, volumul XXV, 2017, p. 280-286.
4. Boldea, I., Memorie, identitate și comunicare interculturală, în *The Proceedings of the International Conference „Communication, Context, Interdisciplinarity*, Târgu-Mureș, 2012, p. 17-26.
5. Borosanu, A., Aspecte antropologice ale unor repere bio-culturale în perioada de tranziție socio-economică în satul românesc; influențe ale modelelor culturale vest-europene. http://www.cesindcultura.acad.ro/images/fisiere/rezultate/postdoc/rapoarte%20finale%20de%20cercetare%20stiintifica%20ale%20cercetatorilor%20postdoctorat/lucrari/Borosanu_Adriana.pdf
6. Bujalos, István, Istoria identității moderne, în *Identitate europeană, națională și regională: teorie și practică*, Oradea, Editura Partium, 2011, p. 19-29.
7. Cobianu-Băcanu, M. Aculturația: semnificații, caracteristici, procese. <https://ziarulnatiunea.ro/2012/01/04/aculturația-semnificatii-caracteristici-procese/>
8. Ikonnikova, N. K., Mecanisme ale percepției interculturale. *Revista Studii sociologice*, Chișinău, 1995, nr. 11, p. 51-57.
9. Mocan, G., Problematika identității în comunicarea interculturală.
10. Neșțian Sandu Oana; Matei, Romina, Ghid de interculturalitate în contextul Serviciului European de Voluntariat. <https://www.intercultural.ro/wp-content/uploads/2020/05/Ghid-de-interculturalitate-in-contextul-SEV.pdf>
11. Oberg, K. Culture shock: Adjustments to new cultural environments. *Practical Anthropology*, 4, 1960, p. 177-182.
12. Pallly, F., Despre cultură. De la identitate culturală la multiculturalitate, în *Acta Musei Maramorosiensis. Anuarul Muzeului Maramureșan din Sighetul Marmației*, volumul V, 2006, p. 20-34.
13. Zoltán, S., Perspective ale spațiului rural mocian prin prisma reperelor identitare, în *Analele Institutului de Istorie „G. Bariț” din Cluj-Napoca, Series Humanistica*, tomul III, 2005, p. 109-126.
14. Белая, Е. Н., Теория и практика межкультурной коммуникации. Учебное пособие, Москва, Изд-во ФОРУМ, 2011.
15. Гузикова, М. О., Основы теории межкультурной коммуникации, Екатеринбург, Изд-во Урал. ун-та, 2015.

Prezentat: 20 mai 2022

E-mail: stela.spinu@mail.ru